

6744

BOALA VREMII...?

VIRGIL I. BĂRBAT

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CLUJ

„CARTEA ROMÂNEASCA”

1930

S. 6744

JUSTIFICARE

În primăvară, am tipărit o broșură: „Recomandări la Universitate“¹⁾, care nu făcea decât să reproducă observațiile pe care le prezentasem în scris, Onoratului Consiliu al Facultății de Filosofie și Litere de la Universitatea din Cluj, cu ocazia concursului pentru ocuparea unei conferințe de filosofie.

Acele observații îl priveau mai ales pe unul din candidați, pe dl D. D. Roșca, de a cărui lucrare: „L'Influence de Hegel sur Taine, théoricien de la connaissance et de l'art“, mă ocupam, făcând rezerve.

DL D. D. Roșca a răspuns în „Viața Românească“ cu data din Iunie trecut²⁾.

Paginile ce urmează sunt provocate de acest articol de revistă.

Ele nu sunt însă un „răspuns“. Tonul în care este scris articolul, îmi interzice aceasta. Ele sunt scrise pentru studenții mei, mai întâi și apoi și pentru persoanele din afară, care se interesează de lucrurile universitare. Lumea universitară, oricâte merite ar avea, are și părțile ei slabe. Pentru evitarea lor în viitor, e bine ca și acestea din urmă să fie cunoscute.

Cluj, Septembrie 1930.

VIRGIL I. BĂRBAT.

¹⁾ Tipografia „Cartea Românească“, S. A., Cluj.

²⁾ D. D. Roșca: Hegel și Taine după o opinie românească.

BOALA VREMII...?

VIRGIL I. BĂRBAT

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CLUJ

„CARTEA ROMÂNEASCĂ”

1930

C. 648

DE ACELAȘ AUTOR

- Der VII. Kongress der internationalen Instituts für Soziologie**,
Dr. *Virgil Bărbat* und Dr. *Eleutheropulos*, 1909, Leipzig.
- Nietzsche, tendances et problèmes**, 1911. Rascher & C-ie. Zürich
und Leipzig.
- „Naționalism sau Democrație?“** 1911, Socec, București.
- Religia Viitorului**, de *C. Eliot*. Traducere din engleză și cu o prefață,
de *Virgil I. Bărbat*, 1913, Ancora, Brăila.
- Imperialismul american**, 1920, Cartea Românească, București.
- Extensiunea Universitară**, 1926, editura „Extensiunea Universitară“,
Cluj.
- Premisele Umane ale Culturii moderne**, 1927, editura „Extensiunea
Universitară“, Cluj.
- Dinamism Cultural**, 1928, editura Librăriei Lepage, Cluj.
- Exproprierea Culturii**, editura Librăriei Lepage, Cluj.
- Comunicare făcută la conferința internațională a „Asociații uni-
versale pentru educația adulților“**, August, 1929, Cambridge,
Anglia. (Extras din Anuarul Universității din Cluj, 1928—29.)
Tipografia Națională, Cluj.
- Idem, *în englezeste*, în volumul: **World Conference on adult educa-
tion, Cambridge, 1929**, 16 Russel Squae, London, 1930.
- „Recomandări“ la Universitate ...** Cluj, 1930.

I. Arivismul.

Tonul.

Scriitorul englez Wells spunea, într'un număr recent din *Europäische Revue*, că tineretul de azi are sufletul anarhizat, în descompunere aproape, bolnav, de voiți. Dar el adăoga că în dosul acestei descompuneri se simte pulsul unei puteri noi și anume „înclinarea și curajul de a căuta adevărul“. Inarmat cu această credință, zicea Wells, tineretul de azi va putea spera să ajute la clădirea lumii mai bune de mâine.

Acesta este unul din aspectele lumii bolnave de astăzi: un aspect în care tineretul reprezintă o speranță, speranța cea mare a celor bătrâni.

Mai este însă un aspect, mai puțin simpatie. În mijlocul lumii haotice de acum, nu domină totdeauna „înclinarea și curajul de a căuta adevărul“. Pe boala cea mare a secolului, în sufletul lui deslănat, crește și tendința parazitare corespunzătoare. Într'o lume în care scara meritului și a valorilor este dărâmată, nu este decât natural, în adevăr, să-și facă loc și morala îmbulzelii. *Ossip-Lourié* numește această atitudine: *Arivism* și el a publicat chiar un volum cu acest titlu¹⁾.

Tineretul, și se înțelege ușor de ce, a fost atins în primul rând de acest rău. De aceea, zice *Lourié*, întâlnești astăzi, la fiecare pas, tipul acela de individ, care are tendința de „à se mettre toujours en avant aux cris: “Me voilà! Je suis quelqu'un. Admirez-moi! Mais admirez-moi donc!“ (pg. 3).

Veți judeca singuri, din textele ce voi da, din care categorie de tineri face parte dl. D. D. Roșca.

Ca să începem cu ceiace este mai puțin important, semnalăm *tonul* în care scrie dsa.

Să-mi fie permis să dau câteva exemple numai. „Și apoi“, —

¹⁾ *Ossip-Lourié: L'Arrivisme, Alcan, Paris, 1929.*

• zice dl Roșca, justificând astfel apariția articolului în chestiune, — n'ăși fi voit ca tăcerea mea să contribuie, și ea, spre a întări sentimentul de victorie pe care de sigur îl are dl Bărbat, și convingerea pe care dsa deasemenea o are în dreptatea cauzei pentru care a ple-dat cu o îndârjire egalată numai de lipsa dsale de pricepere“. „Sau poate a demonstrat dsa undeva, — mai spune dl Roșca vorbind de o obiecție a mea la care voi reveni, — în vre-o scriere a dsale, că „Taine este urmașul direct al lui Boileau?“ Dacă nu, să prezinte dsa o teză cu acest subiect la Sorbonna. Dar cu argumente mai tari decât acelea cu care a condus înverșunatul atac...“ Mai dăm, după acest fel de polemică de gimnazialist de provincie, o perlă de eleganță: „Aviz dlui Bărbat“, dop de pușcoi, svârlit scurt, într'o paranteză, după ce anunță că o scrisoare a lui Taine a fost trimisă în 1862, deci după publicarea *Filosofilor clasici*, lucru la care de asemenea vom reveni. Vom mai vedea și alte fraze, de aceiași natură, în paginile ce urmează.

• Dar cum putea scrie dl Roșca, altfel despre mine, un biet profesor universitar din Cluj, când dsa, vorbind de una din gloriile Franței, de Taine, de un mort inofensiv, spune că, „escamotează“ realitatea, că face „pseudo-știință“, etc...? Boala secolului îl împiedecă de a păstra proporțiile și de a lăsa deschisă porțița relațiilor umane, în mijlocul oricărei discuții. Un prieten îmi spunea că cel puțin atât ar fi putut învăța dl D. D. Roșca dela Francezi: politeța!

• Ceiace este atât de ciudat, e faptul că dl D. D. Roșca pare, într'un sens, stăpânit de patima cea nobilă, despre care vorbea Wells: „căutarea adevărului“ și deci în afară de pericolul de a se molipsi de vre-o formă a arivismului. Nu spune dsa că Boutroux, Hartmann, Fischer, Überweg, Erdmann, Taine... n'au înțeles bine pe Hegel? Și nu spune tot dsa că Höffding nu l-a înțeles pe Taine? Nu ne spune dl D. D. Roșca apoi că dsa i-a înțeles și pe Hegel și pe Taine? E un curaj acesta! Din păcate îndată ce spune cineva că la rândul său nici dsa n'a redat exact pe Taine, dl D. D. Roșca nu mai admite principiul dreptului la critică. E vorba atunci, de o simplă „lipsă de înțelegere“!

• Probabil, această deosebire de atitudine vine din faptul, că în cazul dlui D. D. Roșca are dreptate Ossip-Lourié, iar nu Wells!

Sorbonna și dl D. D. Roșca.

Dar să lăsăm mai repede la o parte modesta persoană a subsemnatului și să ne oprim la atitudinea dlui D. D. Roșca, în raportul său cu lumea, în genere.

Va fi aici cazul să aplicăm pe Wells sau pe Ossip-Lourié, adică măsura căutătorului de adevăr, ori pe aceia a omului care se crede îndreptățit la toate, pe baza principiului: „Iată-mă! Admirați-mă!”

Începem cu semnalarea unei infamii. Sunt sigur că ea nu pornește dela dl D. D. Roșca. Un om cult nu se poate scobori la astfel de lucruri. Sunt iarăși sigur că ea nu pornește nici dela vre-un cărturar român. A fost lansată, de sigur, de vre-un birjar băut. Dar ea circulă! E vorba, nici mai mult, nici mai puțin decât de afirmația, care răsbuține ca o duhoare imundă, când dintr'un colț, când dintr'altul, că aceia care au fost contra numirii imediate a dlui Roșca în postul de conferențiar au făcut aceasta pentru că dsa este Ardelean. Afirmație, care, fie zis în treacăt, este dublată oarecum de aceia că titlul singur de Ardelean, constituie un drept în ocuparea locurilor, chiar acolo unde alegerea este la merit, între toți fiii acestei țări.

Aceia dintre tinerii care cunosc viața intimă a Facultății de Litere și Filosofie din Cluj, știu, referindu-mă la prima afirmație, că, aproape fără excepție, toate locurile de începători în cariera universitară, începători din rândul cărora vor fi recrutați, în mare parte, profesorii de mâine, au fost ocupate de Transilvăneni și ei știu și că aceștia n'au găsit un apărător mai cald decât mine, al drepturilor lor. În ce privește a doua afirmație, sper că nici un tânăr trecut prin universitatea noastră nu se va coborî atât, încât să spere să obțină un loc prin simplul fapt că este Ardelean. Noi voim să pregătim tineri, care să ceară ceea ce este al lor, pe baza muncii depusă de ei și tineri care, atunci când un coleg din altă provincie românească va putea mai mult decât ei, să știe să primească rezultatul întrecerii cu nobleța de suflet a aceluia care nu așteaptă nimic decât dela merit și care-și scot, ca atare, pălăria în fața meritului, chiar dacă acesta este apanajul unui concurent al lor. O astfel de atitudine este nu numai demnă, dar ea asigură, în cele din urmă, mai bine decât orice, reușita celor ce muncesc și ca atare bunăstarea tuturor.

Lăsăm deci la o parte arivismul provincial. El este numai un

produs trecător al vremurilor haotice de după războiu și el este necunoscut de către cei buni.

Dl D. D. Roșca pare că se socotește însă îndreptățit să ceară un loc în universitatea românească, pe baza unor angajamente tacite luate, în cazul acesta de statul român, față de dsa.

La cererea de înscriere, pentru ocuparea locului de conferențiar dela Facultatea noastră, dânsul alătură, în adevăr, *Un memoriu*, cu date biografice și cu o listă de lucrări. Din acest memoriu extragem următoarele: „În toamna aceluiaș an (1919, când se înscriesese la Facultatea din București — Nota subsemnatului), obținând bursă pentru Paris, m'am înscris la Facultatea de Litere dela Sorbona, unde am urmat cursuri și-am făcut studii de specialitate timp de 9 ani, adică până în Decembrie 1928. (Bursa mi-a fost menținută de către Ministerul Instrucțiunii cu scopul precis de a-mi da posibilitatea să mă pregătesc în vederea unei catedre universitare)“.

Eu știam că până acum, se acordau burse pentruca să înveți medicina, filsofia, chimia. etc. . . ! Ar fi interesant să cunoască însă toată lumea numele ingeniosului ministru care, într'o țară cu supra-producție de titrați universitari, a găsit nimerit să inventeze și burse pentru preparat, „precis“, să devii, dintr'odată, profesor universitar! Și ar fi iarăși interesant să se știe, în aceste vremuri grele de după războiu, dacă sunt mulți fericiți, care să trăiască nouă ani de zile, pe banii statului. la Paris!

Dar, prin imposibil, în cazul că n'a putut exista în România un ministru atât de ingenios și dl D. D. Roșca . . . a înțeles numai greșit sensul bursei de care a beneficiat nouă ani, ce ar fi zis oare . . . Sorbonna, cu care se identifică atât dl D. D. Roșca, de o astfel de hârtie, înaintată ei, de vre-un candidat oarecare, la unul din posturile de conferențiar? Nu mai începe nici o îndoială că ar fi trimis-o lui Ossip-Lourié, care ar fi întrebuintat cazul ca, odată mai mult, să illustreze cu el teza sa asupra arivismului!

Imediat după pasajul citat mai sus, dl D. D. Roșca urmează, în *Memoriul* său: „întors în țară, în Ianuarie 1929, am luat parte la concursul ținut în Mai la Cernăuți pentru ocuparea catedrei de *Istoria Filosofiei și Estetică* la Facultatea de acolo. Am fost clasificat întâiul la acest concurs (patru concurenți) și declarat docent“.

Să ieși întâiul („patru concurenți“) la ocuparea unei catedre universitare și să fii numit numai . . . docent, iată un lucru pe care dl D. D. Roșca nu-l explică în *Memoriul* său. Ceiace ne miră, în orice caz, este că n'am văzut publicat nicăiri un protest din partea

sa. Nedreptatea dela Cernăuți abia dacă este folosită, ca un fel de reclamă, în *Memoriul* dela Cluj!

Ministerul mai întâiu, concursul dela Universitatea din Cernăuți apoi, iată deci două din platformele de pe care dl D. D. Roșca se credea îndreptățit să-și strige drepturile sale de a fi profesor universitar.

Dar mai este una, mai înaltă, dacă se poate: dsa este doctor dela Sorbonna, doctor de stat, iar lucrul acesta, în concepția sa, îl confundă atât de mult cu faimoasa institutie dela Paris, încât „broșura dlui V. Bărbat ar putea avea ca rezultat direct: discreditarea din punct de vedere științific a autorului cărții despre influența lui Hegel asupra lui Taine, și indirect: discreditarea Sorbonnei care a acceptat această teză de doctorat de Stat“.

În ceiace-l privește pe dl D. D. Roșca, nu este nevoie să intervină cineva: dsa continuă să se discrediteze singur, dacă va mai serie articole ca cel de acum! Cât despre Sorbonna, să fie liniștit dl D. D. Roșca! Ea, cea mai veche Universitate existentă de filosofie din Europa, a dat destui oameni mari lumii, ca să-și poată permite luxul să scoată și câteva sute de exemplare greșite! Era deci inutil, în ceiace privește Sorbonna, ca dl D. D. Roșca să revină de aproape zece ori, în articolul său din *Viața Românească*, la grija sa de a apăra această mare școală. Cazul Sorbonnei nu se confundă cu al dlui Roșca!

Dar dl doctor D. D. Roșca, spre a evidenția și mai bine înălțimea dela care vorbește dânsul, ține să ne spună că „Rectori (rectorul Universității din Alger) și profesori universitari (Fauconnet) în Franța, foști mari demnitari ai Statului francez și senatori (Andrieux, prieten al lui Clemenceau trece teza la șaptezeci și câțiva de ani), dl Gheorghe Brătianu (profesor universitar și membru al Academiei Române) nu s'au simțit de loc umiliți să se prezinte în fața Sorbonnei cu câte o teză! Pentru simplul motiv că, în urma unei vechi tradiții, o teză (de Stat) în Litere la Sorbonna *nu poate* fi o lucrare de începător (cum poate fi o teză susținută la orice altă universitate din lume, alta decât Sorbonna)“.

Sublime arivism! Minunate sunt înfăptuirile tale!

În urma acestei lămuriri, cred că rolul unei Universități, ca cea din Cluj, atunci când va fi vorba de numit profesori, s'a simplificat într'un chip neașteptat. Un comitet numit anume, va stabili, odată pentru totdeauna o listă ierarhică a universităților din lume, Parisul fiind în capul listei și Clujul, poate, în coadă, iar candidații vor fi pur și simplu clasati după rangul corespunzător, din

tabloul Universităților! O dificultate s'ar ivi poate de pe urma faptului că în Franța ajungi întâiu rector de universitate și pe urmă — la 60 de ani — îți dai doctoratul! Greutatea aceasta s'ar putea însă înlătura, cred, numindu-se imediat, la ieșirea din liceu, rectori de universitate, absolvenții de liceu care ar avea intenția să plece apoi în Franța! În orice caz întâietatea drepturilor doctorilor români (de Stat) dela Sorbonna trebuie garantată, chiar când ei capătă acest titlu la 30 ani, nu ca Francezii, la 50—65!

Certificate.

Dacă o parte însemnată din articolul dlui D. D. Roșca are în vedere identificarea cazului său cu soarta Sobronnei, o parte și mai mare se ocupă cu reproducerea recenziilor favorabile, de prin unele reviste franceze și române. Pentru mărirea efectului, dsa dă la fiecare din străini și titlurile pe care le are: „domnii F. Strowsky și E. Seillère, ambii membri ai Institutului Franței“, „D. K. E. Goubier este autorul unor lucrări despre Malebranche foarte bine primită de critica filozofică franceză“, etc., etc... Iar în fața acestor oameni respectabili, dintre care unii sunt tocmai aceia, bine înțeles, care au dat dlui D. D. Roșca „doctoratul și încă doctoratul de Stat“, stă cine? „Acolo, zice dl D. D. Roșca, unde Sorbonna, prin scrisul autorizat al raportului ei, a zis: da! dl V. Bărbat, profesor de sociologie la Cluj, a zis: ba!“

Duhamel, în scrierea sa recentă: „*Scènes de la vie future*“¹⁾, este contra afișajului și al reclamei, chiar când este vorba, să zicem, de săpunul de rufe! Permiteți-mi, zice el, să vă seunalez „punctul asupra căruia eu mă simt ireductibil: publicitatea modernă însemnează un dispreț insultător pentru public. Ea tratează omul ca pe cel mai obtus dintre animalele inferioare. Cum! Ea am simțuri ascuțite, desghetate, instruite prin contactul cu cele mai nobile arte. Eu sunt o ființă din acelea care știu să ghicească, să traducă, să stabilească raporturi, să analizeze și să urmeze o pistă, să descopere o urmă, să înțeleagă o aluzie. Într'un cuvânt, eu sunt un om, și cum zice Unamuno, „nimic mai puțin decât un om întreg“. Mie mi se adresează atunci, mie mi se adresează această publicitate de eclipse cu repetiție (e vorba de reclama electrică;

¹⁾ *Georges Duhamel: Scènes de la vie future*, Paris, Mercure de France, 1930.

nota subsemnatului), cu explozii, care pare concepută să excite reflexele unei moluști sedentare?...“ (159).

Dubamel nu este mai îndulgent pentru reclama și afișajul din domeniul literilor. „Eu refuz — încheie el observațiile cu privire la afișajul literar — refuz să citesc, chiar dacă sunt scrise de o pană abilă sau celebră, cărțile pe care le găsesec oferite în mod nedelicat“. (162).

Dar acceptând o poziție mai îngăduitoare și admitând afișajul, chiar în literatură și în știință, în scopuri comerciale, poate fi el întrebuițat de cineva ca „argument“ fără a roși? Iar dl D. D. Roșca lucrul acesta îl face! A proceda cum face dsa, însemnează că adevărul spuselor tale are drept sprijin nu conținutul lor, ci autoritatea pe care o are, față de profesorii modești ai țării și universității tale, vorba unor oameni, care, mai toți, fac parte dintr'o țară și dintr'o universitate mai mare. însemnează că tu, cel discutat, strigi de sub pulpana lor! Lucrul acesta poate încă merge în alte domenii; în știință, nu. Aici tinerii, trebuie să gândească prin ei și pentru ei; altfel sunt pierduți!

De altfel cetiți cu oarecare atenție unele din certificatele prezentate de dl D. D. Roșca și veți vedea cât însemnează ele de puțin.

Luați mai întâiu pe E. Seillère.

„Iar dl E. Seillère“, — zice dl D. D. Roșca, — „un mare cunoscător al problemei influenței germane în Franța (v. lucrările dsale despre Romantism, lucrări cu care a intrat la Institut), nu se plânge că ași fi exagerat influența hegeliană asupra lui Taine; pentrucă, cetind lucrarea condamnată de dl V. Bărbat, dsa n'a făcut confuzia perpetuă pe care a făcut-o dl V. Bărbat (conf. mai sus, partea II, paragr. 1, punctul b).

„... Bien plutôt constamment hégélien que positiviste, en *dépit de l'opinion commune*, le tempérement de notre compatriote était, malgré tout, trop personnel pour reproduire de façon servile les vues de son inspireteur souabe. Il comprit Hegel à travers Spinoza tel que Hegel le comprenait lui-même, et construisit donc, de matériaux empruntés à l'oeuvre hégélienne, un système philosophique qui se rapproche de celui du penseur juif de Hollande“. (Sublinierile sunt ale noastre) — (ale dlui Roșca: nota subsemnatului. V. I. B.).

„Această din urmă frază — încheia dl D. D. Roșca — reproduce aproape cuvânt de cuvânt, propoziția cu care se încheie lucrarea subsemnatului. (Vezi dela ce înălțime inteligentă și critică râde dl V. Bărbat de ideile pe care le afirmă această propoziție a mea).

O pagină mai departe, dl D. D. Roșca ne prezintă, tot în *Viata Românească*, părerile dlui H. Gouhier („doctor în filosofie dela Sorbenna“; „autorul unor lucrări asupra lui Malebranche...“). Dl D. D. Roșca, din modestie probabil, dă numai „o parte din textul dlui Gouhier“. Noi îl vom reproduce în întregime, tot în franțuzește, ca și dl Roșca.

„Ne terminons pas cette revue des dernières éditions philosophiques sans signaler *la Vie de Jésus* traduite par M. D.-D. Rosca. Hegel a écrit cet ouvrage à vingt cinq ans; il l'a conçu sous l'influence directe et presque exclusive de Kant, comme le montre la substantielle introduction.

En même temps que cette traduction, M. D.-D. Rosca publie sa thèse de doctorat, *l'Influence de Hegel sur Taine, théoricien de la connaissance et de l'art*. La correspondance de Taine a montré que dès l'Ecole Normale le futur auteur de *l'Intelligence* lisait Hegel avec passion, „un Spinoza multiplié par Aristote“, écrivait-il. M. Rosca s'est proposé de déterminer le contenu, si l'on peut dire, de cette influence et sa portée.

Le fond de la pensée de Taine n'est pas positiviste: il est hégélien. C'est au philosophe allemand qu'il doit les „cadres“ de son esprit, ce faisceau d'idées agissantes qui vont attirer ou repousser les suggestions d'origine diverses capables de tenter Taine. Mais si cette influence est immense en étendue, elle est beaucoup moins grande en profondeur; Taine déforme Hegel à son insu; il n'est pas à son aise dans ce plan du changement et du devenir où vit Hegel; le concret hégélien lui échappe et spontanément il le transpose sur le plan de l'entendement abstrait où l'être retrouve son immobilité.

Le livre de M. Rosca est une suite d'analyses minutieuses à travers lesquelles l'historien essaie de saisir à la la fois ce que Taine doit à Hegel et ce qu'il lui ajoute (ou ce qu'il lui enlève). *La Fontaine et ses fables* apparaît ainsi comme un traité d'esthétique hégélienne et plus d'un passage de *l'Histoire de la Littérature anglaise* se trouve situé dans son véritable contexte intellectuel. Mais il s'agit toujours d'un hégélianisme dégradé.

L'intelligence de Taine est spontanément spinoziste... au sens où Hegel voit Spinoza. Hegel donne à Taine une certaine image de Spinoza et cette image se retourne ensuite contre Hegel. „Hippolyte Taine, déclare M. Rosca, comprend Hegel à travers le Spinoza hégélien, Spinoza mathématicien et mécaniste, et bâtit, avec des maté-

riaux qu'il puise des deux mains dans les écrits de Hegel, un système qui, dans ses assises fondamentales, n'est qu'un système spinoziste“.

Din textul întreg, dat după jurnalul în care a fost publicat: *Les Nouvelles littéraires*, din 22 Februarie 1930, lipsesc sublinierile pe care le făcuse dl D. D. Roșca în *Viața Românească*, spre a profila mai bine silueta sa. Dar el are avantajul că ne dă *toată* ideea dlui Gouhier, iar în ea noi am căuta de geaba o adevărată *apreciere*. Să nu credeți, de altfel, că dlui Gouhier nu-i place să facă aprecieri. În acelaș număr de jurnal, dsa vorbește despre alte 4—5 lucrări și aproape la fiecare are ceva de adăugat.

Despre traducerea, însoțită de comentarii, a Eticei lui Aristot: *Ethique Nicomachéenne*, dsa spune: „Il faut souhaiter que se travail d'une haute valeur ait une suite“.

„Dans son introduction dense et précise à l'édition de *La Cité des livres* — spune dl Gouhier, vorbind de alt autor, — Henri Rambaud, etc...“ Tot despre Rambaud: „En des pages dont le style rappelle le ton des Maximes sans tourner au pastiche, Henri Rambaud présente un La Rochefoucault...“

Mai departe: „Bien peu d'ouvrages philosophiques sont aussi bien habillés que *l'Esthétique de Plotin* (a lui E. Krakowski; nota subsemnatului).“

Etc. . . .

Dl D. D. Roșca nu este apreciat; *este redat!* E vorba de teză.

Acesta e oarecum cazul și cu dl E. Seillère, care face și o corectură caracteristică în fraza cu care-și înceheie, întocmai ca și dl E. Gouhier, recenzia-tip. Dl E. Gouhier dase cuvânt cu cuvânt fraza dlui D. D. Roșca, despre care eu spuneam, că este greu de înțeles: Taine care vede pe Spinoza prin ochii lui Hegel, ca să facă apoi un sistem spinozist, ceiace ar însemna că ochelarii filosofului german nu i-au mai folosit la nimic, un lucru care este iarăși greu de primit, dat fiind că dl D. D. Roșca ne spune că mai toate ideile estetice ale filosofului francez sunt luate direct dela Hegel. Ei bine, dl E. Seillère, care nu reproduce decât „aproape cuvânt cu cuvânt“, a modificat fraza, spunându-ne că Taine, după ce a privit pe Spinoza prin ochii lui Hegel, a construit... „un système philosophique qui se rapproche de celui du penseur juif de Hollande“, ceiace lasă deschisă porțița unui compromis! Sistemul lui Taine ar fi numai în parte spinozist la finele frazei, la începutul căreia el pare numai hegelian!

Dar, afară de aceasta, de când publicarea chiar de alteineva, decât de către autor, a tablei de materie analitică a unei cărți, conține un „certificat“ în favoarea acesteia?!

Cu dela sine putere?!

În treacăt și următoarele.

Dl D. D. Roșca, în articolul său din *Viața Românească*, vorbește și de o scrisoare a mea către dl E. Bréhier, profesorul dela Sorbonna care a prezidat teza sa de doctorat și de desbaterile din Consiliul Facultății de Litere și Filosofie a Universității din Cluj, discuții care ar fi avut loc cu ocazia recomandării sale. Spre a se vedea felul în care dsa amestecă pe dl D. D. Bréhier și Consiliu în discuțiile sale, dau un citat numai: „Căci lectura „observațiilor“ dlui V. Bărbat — zice dl D. D. Roșca — a produs o impresie atât de profundă asupra unuia din colegii dsale, încât acesta s'a văzut angajat într'un foarte delicat și neplăcut conflict de conștiință. — Anume, colegul dlui V. Bărbat nu știa dacă concluzia generală, și definitivă, care se desprindea din „observațiile“ dlui Profesor Bărbat, în ceia ce privește însușirile științifice ale autorului cărții *L'Influence de Hegel sur Taine*, ar trebui să fie formulată exact prin propoziția: „Lipsit de probitate științifică“, sau „Lipsit de seriozitate științifică“? După o lungă discuție cu sine însuși colegul dlui V. Bărbat s'a oprit — din milă poate — la această din urmă propoziție!..“

Discuția aceasta n'am putut s'o găsim în procesul-verbal al ședinței în chestiune; ea nu face deci parte din actele publice ale Universității.

Au însărcinat, dl E. Bréhier și Onor. Consiliu al Facultății pe dl D. D. Roșca să-mi răspundă la lucrurile personale despre care vorbește dsa? Sau, stăpânit de patima despre care vorbea Ossip-Lourié, și-a arogat și aici drepturi pe care nu le are?

II. Alătura de problemă.

Broșura: „Recomandări“ la Universitate.

În broșura cu titlul de mai sus, publicată în primăvară, limitam, în chipul următor, problema mea: „În calitate de profesor, însărcinat și cu lecțiile de estetică, m'am oprit în special la partea care, în lucrarea dlui D. D. Roșca, tratează acest subiect“.

Teza dlui D. D. Roșca îmi da și ea dreptul să mă limitez în felul acesta, estetica lui Taine oferind, după dsa, pe o scară mai întinsă chiar decât filosofia propriu zisă, prilejul de a vedea influența lui

Hegel asupra gânditorului francez. Spuneam apoi în aceea broșură, că voi cerceta capitolele referitoare la teoria cunoștinții, din lucrarea dlui D. D. Roșca, numai în măsura în care dânsul ne va trimite, pentru informații, acolo.

Astfel limitat subiectul, împărțeam expunerea în patru capitole. În primul: *Problema*, încercam să arăt cum dl D. D. Roșca susține „că toate ideile importante, profesate de Taine în estetică, îi revelează în linie dreaptă dela Hegel“, la care aceste idei sunt mai puțin „susceptibile de a fi refutate“.

Capitolul II: *Greșeli de atitudine*, îl terminam spunând că „lăsând la o parte chestiunile de interpretare, nu putem trece deci cu vederea afirmația tendențioasă că Taine s'a recunoscut adeptul lui Hegel. Dl D. D. Roșca începe prin a stabili o inferioritate inițială, a lui Taine față de Hegel, inferioritate strecurată în conștiința cetitorului mai mult prin însinuații, dar în schimb Hegel este dat indirect ca intangibil“.

Aceasta este o practică nerecomandabilă pentru un viitor profesor, ziceam acolo.

Capitolul III: *Greșeli și omiteri în tratarea fondului*, după ce se ocupa, în generalitatea lui, cu o problemă de estetică, sfârșea în felul următor: „Rezumând observațiile noastre din această a treia parte a expunerii ce facem, putem spune că ele constată o dorință exagerată, de a avea dreptate cu orice preț, lucru care atrage concluzii forțate și omiteri regretabile de fapte, adică o atitudine de spirit care nu este nici ea compatibilă cu funcțiunea de dascăl universitar, unde chestiunile de principii se pun neîncetat și unde tocmai din această cauză, spiritul are mai mult ca aiurea nevoie de obiectivitatea intelectuală“.

Capitolul IV, în fine: *Necunoașterea problemelor conexe*, avea o încheiere mai generală. „Terminăm aici, ziceam acolo, cu observațiile noastre. Ele n'au fost prea favorabile dlui Roșca. Ne grăbim să adăugăm că ceace dsa a dat până acum arată o miticulozitate, în felul de a munci și o tenacitate, care nu sunt totdeauna defecte. Ele pot deveni chiar calități de primul rang atunci când sunt puse în serviciul unor însușiri mai înalte. De existența acestora din urmă, d. Roșca n'a dat însă prea mare dovadă până acum. Dsa le poate câștiga, lucrând alături de profesori mai bătrâni, în calitate de dascăl fără răspundere. Să înceapă ca docent practicant și dacă așteptările bune ale celor mai bătrâni se vor împlini, nimeni nu-i va sta în cale. În stadiul actual al dezvoltării sale, noi îl soco-

tim încă nepregătit să profeseze oficial și cu răspundere la universitate.

În fiecare din aceste capitole a fost vorba, în primul rând, de problema *estetică* și numai în măsura în care am fost forțați să facem aceasta, ne-am ocupat și de alte probleme. Vom reveni la ele, pe rând, când vom vedea răspunsul dlui D. D. Roșca.

Din citatul din urmă se poate vedea și atitudinea noastră ultimă față de autor și de cariera sa universitară: am avut rezerve mari poate, dar atât, rezerve.

Să vedem acum ce a găsit dl D. D. Roșca în broșura mea. Apărarea va fi și ea o oglindă a dsale.

Nu exagerează dl D. D. Roșca?

Nu mă mai opresc aici la *ton*: l-ați văzut.

Să luăm *Viața Românească*, pg. 258 și vom găsi acolo rezumate păcatele pe care le-ar avea dsa, după mine. Vorbește dl D. D. Roșca:

„Care sunt păcatele cele mai grave pentru care dl V. Bărbat a chemat la o atât de severă judecată pe autorul lucrării *L'Influence de Hegel sur Taine*? Greșeli, care, cu toată enormitatea lor, au scăpat — ca printr'o minune extraordinară — neobservate perspicacității Sorbonnei și spiritului critic al judecătorilor franceji și români ai lucrării puse sub acuzație, greșeli pentru care autorul acesteia este declarat „lipsit de maturitate“ și „nepregătit să profeseze oficial“ (V. B. 26, 28) la universitate. Aceste greșeli mari sunt trei (V. B., 26):

1) *Autorul cărții despre influența lui Hegel asupra lui Taine „nu poate dovedi că esența despre care vorbește Taine în teoria cunoștinței este identică cu esența din filosofia generală a lui Hegel“, și nici că esența despre care vorbea filosoful francez în artă este identică cu Esența din Estetica lui Hegel* (V. B., 13, 17, 20 și nota dela p. 6—7).

2) *Autorul lucrării în discuție afirmă tendentios că Taine s'a recunoscut el însuși adept a lui Hegel* (V. B., 11), și

3) *Exagerează peste măsură influența hegeliană asupra lui Taine* (V. B., 26).

Este evident că greșelile acestea sunt grave. Și este și mai evident că, dacă ele ar fi reale și deci reproșurile dlui V. Bărbat întemeiate, lucrarea intitulată *L'Influence de Hegel sur Taine* și-ar

pierde orice valoare științifică, prin urmare și rostul de a fi fost scrisă.

Să discutăm deci pe rând aceste obiecțiuni și să vedem dacă ele sunt întemeiate?“

Punctul (3) corespunde capitolului IV, dela mine; punctul (2) capitolului II și punctul (1) capitolului III, fără ca ele să se acopere, cum vom vedea imediat.

Să începem cu punctul pe care dsa îl tratează cu mai mult dispreț, cu punctul (3).

Intr'un articol: *Note pentru introducere în filosofia lui Hegel* (Minerva No. 1, Iași), dl D. D. Roșca zice că „putem spune fără nici o exagerare că patrimoniul intelectual al timpului în care trăim e construit în parte covârșitoare din moștenirea pe care ne-a lăsat-o Hegel“. „Cultura noastră modernă“, continuă dânsul ceva mai departe, „istorică prin excelență, e deci plămădită în măsură mare de idei hegeliene, astfel încât Kuno Fischer a putut afirma fără exagerare că filosofia hegeliană a dominat tot secolul al XIX-lea și că Hegel ar putea fi numit filosoful acestui secol. Iată de ce“, încheie dl D. D. Roșca, acest paragraf, „când constat și preconizez o întoarcere la Hegel, nu o fac fiind că așa crede, că aceste idei au nevoie să fie „reînviat“ prin această întoarcere. Dar avem nevoie de o întoarcere la Hegel — precis de tot la logica și la metafizica lui Hegel pentru a reda acestor idei unitatea de care au nevoie“.

Lumea de azi, pentru a-și găsi unitatea și echilibrul, are nevoie să redevină hegeliană, așa cum ea a fost o mare parte a secolului al XIX-lea: iată ideea de mai sus, a dlui D. D. Roșca. Sub o altă formă, găsiți această idee și în teza de doctorat a dsale, iar eu mi-am permis să o consider drept exagerată.

Idei oarecum înrudite, circulă astăzi, e drept și în Franța. Dl D. D. Roșca citează de ex., în articolul din *Minerva*, între alții pe L. Reynaud, pomenind una din lucrările acestuia: *L'influence allemande en France au XVII-e et au XIX-e siècle*, Paris, 1922. L. Reynaud mai are și alte lucrări, dintre care cunosc numai una: *Le Romantisme, Ses Origines Anglo-Germaniques*, în care caută să arate cum „Italia și Spania, atât de apreciate de secolul al XVII-lea al nostru (e vorba de Franța; nota subsemnatului V. I. B.), pierd din zi în zi din teren în fața națiunilor germanice. Franța și-a schimbat orientarea intelectuală. Altă dată întoarsă spre poporale catolice ale Sudului, ea privește acum spre popoarele protestante ale Nordului“. „Din cauza acestui contact, zice Reynaud, vor ieși sdruncinate nu numai obiceiurile seculare ale spiritului francez, ci însăși bazele

acestui spirit, așa cum le constituiseră zece secole de catolicism și de monarhism...“ (12, 13)¹⁾. Influența aceasta anglo-germanică a distrus, crede dl Reynaud, ceea ce era superior în viața franceză, a distrus deci și frumusețea literaturii din Franța. Ceiace a venit dela începutul secolului al XVIII-lea e vițiat, nu-i francez. Mântuirea va veni, după dsa, numai dela înlăturarea ideilor, stilului, moravurilor ce s'au încetățenit dela apariția *Scrisorilor persane*.

Atitudinea aceasta, a dlui Reynaud, este numai una din fețele multiple pe care le ia lupta împotriva a tot ceea ce este modern. Cum era de așteptat, reacțiunea împotriva ei nu a întârziat.

Pentru a ne ține în câmpul de vedere al dlui D. D. Roșca, semnalăm un articol: *Crise de la littérature ou crise de l'histoire littéraire, de Benjamin Cremieux, în Les Nouvelles Littéraires*, din 28 Iunie 1930, exact pe aceeași pagină pe care vorbise în Februarie dl Gouhier despre dsa.

El vorba de o carte nouă a dlui Reynaud: *La crise de notre littérature. Des Romantiques à Proust, Gide et Valery*, carte în care este aplicată și la contemporani, teza expusă sumar mai sus. Dl Cremieux își încheie articolul-recenzie astfel: „Inchizând cartea dlui Reynaud, te întrebî dacă autorul a păcătuit prin ușurință sau prin inconstiență. Oricum ar fi, îți vine par'că să împrumuți stilul său de raportor dela consiliu de războiu și să formulezi o acuzație, acuzația că dsa a calomniat literatura franceză din ultima sută de ani și că a săvârșit un act de înaltă trădare față de metodele bune ale istoriei literare“.

În treacăt semnalăm și una din greșelile secundare pe care le semnalează dl Cremieux, la dl Reynaud: „Unul dintre lucrurile cele mai iritante în această carte a dlui Reynaud, este vulgaritatea tonului; el introduce în istoria literaturii însinuațiile și vorbele comune obișnuite în întrunirile publice; el transportă moravurile celei mai rele demagogii politice în lumea literaturii“.

Se pare că dl Reynaud a făcut școală și în privința aceasta!

Intorcându-ne însă la subiectul nostru, notăm întâiu o deosebire între atitudinea grupului dlui Reynaud și a grupului dlui D. D. Roșca — există un grup și de natura aceasta specială, în Franța! — Pe când dl Reynaud, în dorința sa de o întoarcere la Franța cu baze catolice și monarhice, consideră ca venite din afară toate ideile franceze din secolul al XVIII-a și al XIX-a, condamnând

¹⁾ *Louis Reynaud: Le Romantisme, Ses Origines Anglo-Germaniques*. Paris, A. Colin, 1926.

deci aceste influențe, ca inferioare, dl D. D. Roșca constată influența, preamărind-o totuși, rezultatul fiind de altfel tot o scoborâre a celor două secole pomenite.

Mai notăm încă o deosebire. De unde dl Reynaud crede că această influență străină, asupra Franței, s'a exersat ca dela țară la țară, dela popor la popor și de aceia pentru dsa Taine de ex. „nu face decât să sistematizeze, așezându-le deasupra darwinismului, idei care erau difuze în toată concepția materialistă a vieții din secolul al XVIII-a“ (Reynaud: *Le Romantisme...* 267), dl D. D. Roșca vede această influență ca dela persoană la persoană. De aceia, mărginindu-ne la problema estetică, relevăm și aici afirmația dsale, că toate ideile importante profesate de Taine în estetică, „îi veneau în linie dreaptă dela Hegel“, cum am semnalat și în „Recomandări“... (7).

Acesta este lucrul, pe care eu mi-am permis să-l tratez drept o exagerare. Iar în sprijinul afirmației mele am arătat, în capitolul IV, *Necunoașterea problemelor conexe*, cum câteva din ideile, (— despre una dintre ele dl D. D. Roșca spunea că este „*hegeliană în gradul cel mai înalt*“ —), despre care tânărul doctor zicea că Taine le-a luat dela Hegel, erau apanajul comun al omenirii sau al sufletului francez, de sute de ani. Acesta era cazul ideii că *frumosul și adevărul sunt identice*, idee enunțată de Boileau și, după istoricii francezi, continuând mereu să formeze axa spiritualității Franței. Acesta era și cazul ideii „hegeliane“ a celor trei forme în care se exprimă, pe rând, Ideea: arta, religia și filosofia, enunțată de Vico la 1725 și propagată în toată lumea, pentru a răzbufni în Franța la St. Simon și în Germania la Hegel. Tot în acest capitol arătam că dl D. D. Roșca vorbește despre ideile estetice ale lui Schiller și Kant într'un chip care denotă necunoașterea lor...

D. D. D. Roșca răspunde: „și ar trebui, să mai vorbim de Vico-Hegel-Taine (VB, 27); și ar trebui, și ar trebui: discuția nu s'ar mai termina. Și, cum spuneam la începutul părții II a replicii noastre, îmi este imposibil să fac un lucru de două ori, scriind încă odată lucrarea împrieinuită, pentru a arăta că d. V. Bărbat s'a înșelat.

Pentru o justă judecată în ce privește învinuirea că subsemnatul ar fi exagerat hegelianismul lui Taine, trimit la pragar. 4 și 5, cap. I., 5, cap II., 6, cap III., la întregul cap. IV și la partea a II-a a concluziei generale. Și la fraza ultimă din lucrarea mea, frază care rezumă toată problema și pe care o reproduce și d. V. Bărbat

(!) la pag. 19, alin. 7 a broșurii dsale. — Vom vedea îndată, dacă francezii cu autoritate și competență iscălesc sau nu reproșul pe care mi-l face dl V. Bărbat (vezi mai jos, partea IV). (Nota dlui D. D. Roșca).

Iată de ce a treia mare vină pe care mi-o reproșază dsa, anume exagerarea hegelianismului lui Taine (VB, 26), nici nu o mai discut. Căci dacă, pentru a dovedi că greșelile No. 1 și No. 2 sunt reale, dsa face un efort de demonstrație a cărei calitate tocmăi am examinat-o, — când vorbește de vina No. 3, se mulțumește cu simple și peremptorii afirmații. Or, rezultă, cred, din cele de mai sus că competența dlui V. Bărbat în materia discutată nu e destul de mare pentru a-i conferi autoritatea care face ca, pure afirmații, să fie luate drept adevăruri ce se pot lipsi de demonstrație¹⁾.

Hegelianismul lui Taine.

Dar să trecem la afirmația că Taine s'a recunoscut drept adeptul lui Hegel, tratată de dl D. D. Roșca în punctul (2) și de mine în capitolul II, *Greșeli de atitudine*.

Eu mi-am permis să contest faptul că Taine s'a recunoscut, în cele din urmă, adeptul lui Hegel, servindu-mă, în special, de două argumente:

1. Pe deoparte textele date de dl D. D. Roșca, în sprijinul tezei sale, erau din epoca anterioară apariției operei sistematice de filosofie a lui Taine, *Inteligența*; iar pe de altă parte arătam cum, după un istoric german chiar, Taine, pe măsură ce înainta în etate, se îndepărta de Hegel, așa încât opera maturității, căzând în a doua perioadă a vieții sale, va trebui judecată în consecință.

2. Textele date de dl D. D. Roșca și luate din epoca primă a vieții lui Taine, nu arătau nici ele, în mare parte, ceiace dozeea dl D. D. Roșca, decât pentrucă fuseseră desfăcute de contextul lor natural, sau ciuntite.

La punctul prim dl D. D. Roșca răspunde dând citate din trei scrisori ale lui Taine.

a) „Serisoarea către Suckan, datată din 24 Iulie 1862, ulterioară cărții *Philosophes classiques*, apărută în 1857! („Aviz dlui Bărbat!...). Pasajul cel mai caracteristic din această scrisoare sună

¹⁾ În ceiace privește punctele (1) și (2) vom vorbi îndată de ele; referitor la „certIFICATE“ vezi mai sus unde este pomenită și „frază ultimă“! (Nota subsemnatului V. I. B).

aşa: „J'ai dit également dans *Stuart Mill* que Hegel était, de tous les philosophes, celui qui s'est le plus rapproché de la vérité“.

b) O scrisoare către Alloury, din 1860, în care găsim, între altele „Hegel, dont je défends la cause“.

c) O scrisoare către Th. Ribot din 11 Ianuarie 1875, cu fraza: „La théorie la plus voisine de la mienne est celle d'Heraclit et de Hegel: dès mes premiers écrits...“

„Aceste texte sunt destul de clare, încheie dl D. D. Roşca, pentru a mă dispensa de a le mai comenta“...

Să le comentăm totuşi un moment!

Primele două scrisori sunt din perioada de tinereţe a lui Taine, deci nu angajează mult ideile viitorului. Ele nici nu spun, de altfel, prea mult. Hegel s'a apropiat, mai mult ca alt filosof, zice Taine, de adevăr (1857) şi el îi apără cauza (1860). E tineresc şi vag, ca să însemneze pentru noi că Taine, din toată viaţa, se recunoaşte adeptul lui Hegel.

A treia scrisoare — pentru expunere am intervertit ordinea în care le citează dl D. D. Roşca — ar putea părea mai decisivă, purtând data de 1875, deci după apariţia *Inteligentei* — „iarăşi aviz dlui Bărbat!“, zice dl D. D. Roşca.

Taine a fost însă destul de prudent încât, după ce afirmase că teoria cea mai vecină de a sa este aceea a lui Heraclit şi a lui Hegel (— notaţi: şi a lui *Heraclit!* —), să adauge *imediat* că „din primele mele scrieri în filosofie am considerat drept adversari entităţile care sunt numite forţă şi substanţă“. Acest adaos strică însă tot efectul primului pasagiu, căci nu putem crede că dl D. D. Roşca reduce hegelianismul la combaterea entităţilor numite forţă şi substanţă, după cum nu credem, de altfel, că dsa identifică filosofia lui Hegel cu a lui Heraclit, afară de părţile din ele la care se referă Taine.

Să trecem însă la punctul celalalt. Textele date de dl D. D. Roşca, ziceam eu, nu pot fi interpretate în felul voit de dsa, decât datorită faptului că ele sunt detaşate de rest sau mutilate.

În broşura mea, încercasem să arăt între altele, referitor la punctul acum în discuţie, că din textele date de dl D. D. Roşca, nu iese existenţa unei diferenţe de atitudine între Taine, aşa cum îl găsim în „*Les philosophes classiques*“ şi între acela de mai târziu, din studiul asupra lui *Stuart Mill*.

„Dar tocmai aceasta — strigă dl D. D. Roşca în articolul din *Viaţa Românească* — este teza subsemnatului: *Nu este diferenţă...*“

„Deci dl V. Bărbat — enfonce des portes ouvertes, cum spun

Francezii, adică nu face decât să pledeze — fără voia dsale de sigur! — propria teză a subsemnatului...“

Așa ar fi, de sigur, dacă problema n'ar avea decât o ieșire. De fapt, ea are cel puțin două!

Teza dlui D. D. Roșca este că neexistând o deosebire între cei doi Taine și cu toate că în Stuart Mill filosoful francez „nu spune expres că este hegelian“ (*Viața Românească*), dat fiind însă că el spune lucrul acesta explicit, după dl D. D. Roșca, în *Les philosophes classiques*, urmează că *Taine se recunoaște, de fapt, adeptul lui Hegel, în totalitatea vieții lui.*

Umila mea părere este că dacă Taine nu spune „expres“ în partea a doua a vieții sale că este hegelian, din textele pe care le dă dl D. D. Roșca și din acelea pe care le omite, nu iese nici că el ar fi recunoscut acest lucru în tinerețea sa cel puțin. Iar concluzia mea era că *Taine nu s'a recunoscut niciodată adeptul lui Hegel!*

Să vedem acum textele.

În primul rând semnez că în capitolul corespunzător din broșură, eu n'am spus decât de un singur caz că dl D. D. Roșca omite un text. În colo am rezumat părerea mea spunând că lucrează „mai mult pr'n insinuații“.

Care este textul omis?

La p. 83 a lucrării sale de doctorat, dl D. D. Roșca, susținuse că Taine afirmă explicit, în *Les philosophes classiques*, că *legea lui unică*, finala gândirii, așa cum o concepe el, era *Ideea* lui Hegel și jos, în notă, da ca dovadă, un fragment de frază din prefața acelei cărți: „Telle est l'idée de la nature exposée par Hegel...“ Eu complectam așa, după Taine, fraza respectivă: „De felul acesta este ideea de natură expusă de Hegel, prin mijlocirea miriadelor de ipoteze, prin întunecimile de nepătruns ale stilului celui mai barbar și prin răsturnarea complectă a mișcării naturale a spiritului“. Adăugam apoi că vorbele întrebuintate de Taine, imediat după cele date de dl D. D. Roșca, nu arătau deci „o acceptare nelimitată a hegelianismului!“ O pagină mai departe, în fine, îmi exprimam părerea, că „Telle“ dela începutul frazei în discuție, nu putea însemna, cum reieșea dela dl D. D. Roșca „celle-ci“ (adică „filosofia mea este aceea a lui Hegel“), ci „pareille“ (adică „filosofia mea este înrudită cu a lui Hegel“). Lucrul acesta căutam să-l stabilesc prin contexte.

Aici o paranteză. Dl D. D. Roșca, în articolul din *Viața Românească*, arată, pe drept, că unele contexte date de mine sunt citate și de dsa. Exact, și nici eu n'am spus nimic în această privință. Dar dl

D. D. Roșca, stăpânit de egocentrismul său, a uitat, în teza sa, datoria de a fi întâiu drept cu autorul despre care vorbește, și a fost urmărit mai mult, cum spuneam eu în broșură, de dorința de a avea dreptate cu orice preț. De aceea, dsa nu a folosit contextele la care mă referam eu, atât spre a preciza ideile lui Taine, cât pentru a dovedi hegelianismul acestuia, adică teza dlui D. D. Roșca și lucrul i-a fost oarecum ușor, ele fiind citate în momente diferite ale lucrării sale. În felul acesta cititorul urmărindu-l pe dl D. D. Roșca, nu poate, dacă n'a citit pe Taine, să reconstituiască și pe acesta, iar dl doctor va putea afirma că l-a citat pe filosoful francez, ceiace nu va însemna și că a fost corect cu el¹⁾.

Așa este cu pasajul dat de mine pentru a dovedi că în *Les philosophes classiques*, în opoziție cu ceiace afirmă dl D. D. Roșca, filosoful francez luase alt drum decât Hegel. Tânărul nostru Sorbonist îl citează dar în altă ordine de idei. Taine, zice dl D. D. Roșca, avea gândul mereu îndreptat spre legea unică, punctul terminal al cunoștinței. „De aceia — zice dsa — el nu uita niciodată să dea sfaturi tuturor gânditorilor din viitor, care ar voi să realizeze, cu succes, idealul indicat de Hegel²⁾. Nostalgia realizării acestui ideal este exprimată de mai multe ori în operele propriu zis filosofice ale lui Taine“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„Voi lăsa, urmează dl D. D. Roșca, să vorbească Taine însuși ori de câte ori se va prezenta ocazia“. Aici dsa dă textul citat de mine: „Obiectul final al științei este această lege supremă...; metafizicienii încearcă s'o definească fără a trece prin experiență și dintr'odată. Ei au încercat aceasta în Germania cu o îndrăzneală eroică,

¹⁾ Procedul acesta constituie ceiace dl D. D. Roșca numește, cu modestie „cheia de boltă a construcției“ sale, cheie a cărei întrebuințare eu n'ași fi reușit s'o înțeleg. Cum însă, din păcate, această cheie de boltă constă, după mine, în a lua întâi texte disparate și chiar trunchiate din Taine, a le pune la un loc și a sublinia în ele numai unele părți și anume pe acelea care să-l îndreptățească pe dl D. D. Roșca să tragă concluzia că filosoful francez se declară hegelian; cum, în al doilea rând, această cheie însemnează a lua, în același fel, texte care să-l poată face pe dl D. D. Roșca să afirme că atunci când Taine diferă de Hegel, el continuă de fapt să fie hegelian înțelegând numai rău pe filosoful german, eu am avut îndoelel asupra valorii cheii în chestiune. În „Recomandări“... mi-am permis chiar să arăt unele din greșelile sale în manipularea textelor. Acum arăt numai că în articolul din *Viața Românească* nu înlătură obiecțiile mele de atunci, noi fiind nevoiți să rămănem cu părerea că vestita sa „cheie“ putea, e drept, deschide multe porți, dar că ea a lăsat închisă pe aceia care trebuie să-l ducă la conținutul sistemului estetic a lui Taine.

²⁾ De ce = „îndicat de Hegel“?! (Nota subsemnatului V. B.).

cu un geniu sublim și cu o imprudență și mai mare decât geniul și îndrăzneala lor. Ei s'au ridicat dintr'o săritură la legea primă și închizând ochii față de natură, ei au încercat să regăsească, printr'o deducție geometrică, lumea pe care ei n'o priviseră. Fără ajutorul unor notații exacte, lipsiți de analiza franceză, ridicați dela început în vârful prodigioasei piramide ale cărei trepte ei nu voiseră să le ridice, ei au suferit o mare cădere..." — Taine — „*Les philosophes classiques*“ (369—70).

Dl D. D. Roșca continuă cu citarea textului, adăogând și pasajul următor, din Taine: „dar în această ruină și în fundul acestei prăpăstii, resturile dărâmate ale operei lor întrec încă toate construcțiile umane prin splendoarea lor și prin masa lor, iar *planul pe jumătate sfărâmat, pe care îl distingem, indică filosofilor viitori*, prin imperfecțiile și prin meritele lui, *scopul ce trebuie în fine atins și drumul pe care nu trebuie pornit*“. (Sublinierile sunt ale dlui D. D. Roșca).

La fel este și cu celalalt text dat de mine și pe care dl D. D. Roșca arată deasemenea că nu l-a uitat. În textul de mai sus, eu văzusem dorința lui Taine *de a ajunge la o lege prin știință*, la o lege unică a universului și *condamnarea metodei lui Hegel*. În textul celalalt este aceeași idee a unei legi, considerată ca o încoronare a *științelor particulare*, ceea ce nu este de loc un specific hegelian. Dl D. D. Roșca se folosește și de acest al doilea text, spre a dovedi că Taine preconiza descoperirea unei *legi unice*, lăsând restul conținutului la o parte.

Din textele acestea deci, reiese, în primul rând, că Taine înțelegea să pornească dela știință și condamna pe Hegel, care luase alt drum. Aceasta în *Les philosophes classiques*, în care, după dl D. D. Roșca, Taine afirmă explicit că este hegelian.

În al doilea rând, Taine își manifestă aici, este drept și speranța că se va ajunge într'o zi la formularea legii legilor, la legea unică a lumii. Dl D. D. Roșca vede în acest fapt hegelianismul lui Taine și folosește, pe nedrept, textele în consecință.

Cu aceasta închidem paranteza referitoare la textele pe care le citasem eu, dar pe care le dase și dl D. D. Roșca. Dsa le întrebuițase, după mine, în altă ordine de idei și în scopuri, care nu corespundeau conținutului lor adevărat.

Dar dacă este adevărat că și știința urmărește găsirea legii unice a lumii, întocmai ca și Hegel și că prin urmare, vorbind de această lege Taine putea să nu se gândească la filosoful german, nu sunt totuși indicații în sensul contrariu? Nu există vre-un alt

text, în Taine, din care să iasă, precis, că legea unică la care se gândea el era totuși aceea a lui Hegel? Lucrul acesta ar fi destul de important, dacă e vorba să știm măsura în care filosoful francez se credea adeptul celui german.

Di D. D. Roșca dă în această privință, în *Viața Românească*, restul de frază pe care eu spuneam mai sus că l-a omis dsa și îl completează chiar:

„În prefața de care vorbim, zice dl D. D. Roșca, Taine, — după ce a precizat care e noțiunea de *cauză* (identificată de el cu noțiunile de *forță*, *esență*, *substanță*, cf. prefața)¹⁾ pe care o adoptă și o explică el în cuprinsul cărții *Philosophes classiques*, și după ce arată la ce concepție a universului duce această idee de cauză, continuă:

„Telle est l'idée de la nature exposée par Hegel, à travers des myriades d'hypothèses, parmi les ténèbres impénétrables du style le plus barbare, avec le renversement complet du mouvement naturel de l'esprit. On vient de voir que cette philosophie a pour origine une certaine notion de cause. J'ai tâché ici de justifier et d'appliquer cette notion. Je n'ai point cherché autre chose ici ni ailleurs“.

„Textul este destul de clar. Francezii, în a căror limbă e scris, nu mi-au contestat interpretarea mea. Este evident că „cette philosophie“ se referă la subiectul frazei precedente, la „idée de la nature exposée par Hegel“. „Iar urmarea ar fi că restul de frază pomenit ar confirma și el, împotriva spuselor mele, faptul că Taine se recunoaște adeptul lui Hegel. Să vedem totuși dacă lucrurile stau așa.

¹⁾ Taine zice, în acea prefață: „Il y a toute une classe de choses, substances, essences, causes, natures, forces, qu'on nomme êtres métaphysiques, et qui, en effet, sont la matière de la métaphysique. Tous ces noms se réduisent à un qui est celui de *cause*; car ils désignent tous je ne sais quoi d'inconnu et d'intime, qui produit et explique les propriétés et les changements des objets. La science a pour but de trouver la cause de chaque objet et la cause des causes qui est celle de l'univers“. De aceea, urmează Taine, dacă înțelegi prin cauză un lucru, ai o idee despre univers și dacă înțelegi alt lucru, ai altă idee.

Astăzi. spune mai departe Taine, există două școli filosofice: una spiritualistă care consideră cauzele drept forțe superioare lumii senzibile și una pozitivistă, care consideră cauzele, mai ales pe cele „prime“, drept lucruri ce nu pot fi atinse de inteligența umană.

Dacă vom putea, încheie Taine, să arătăm că ordinea cauzelor se confundă cu aceea a faptelor, am înlăturat și pozitivismul și spiritualismul: „Les positivistes n'auraient plus besoin de mutiler la science, comme les spiritualistes n'auraient plus le droit de doubler l'Univers“. *Les philosophes classiques*, VI—VII. Nota subsemnatului).

Din nota dată de mine, la pasajul luat din dl D. D. Roșca, se vede, întâi, că Taine nu identifică pur și simplu noțiunea *de cauză* cu aceea *de forță, esență*, etc. *Cauza* poate fi înțeleasă în chipuri deosebite.

Din scrisoarea citată de dl D. D. Roșca și adresată lui Th. Ribot, am văzut apoi că filosoful francez se consideră înrudit cu Hegel și Heraclit. Ar fi să se vadă deci, care este concepția de cauză compatibilă cu sistemele *ambilor* acești filosofi. Nu vom putea, probabil, accepta în nici un caz o cauzalitate în care să între idea de *Esență*, în sensul hegelian, căci atunci n'am mai putea fi în unison cu Heraclit.

Din textele date de noi, în legătură cu acest paragraf, am văzut, în fine, că Taine pornește, în clădirea sistemului său, dela științele particulare și cauzalitatea sa, va fi și ea în acord cu acestea. „Voici un animal“, zice Taine, tot în *Les philosophes classiques*, „un chien, un homme, un corbeau, une carpe; quel est son essence ou sa cause? Tous les pas de la methode sont des effets de cette question“.

„Après avoir classé les parties et les operation de ce corps vivant, et considéré quelque temps leurs rapports et leur suite, je dégage un fait général, c'est-à-dire commun à toutes les parties du corps vivant, et a tous les moments de la vie: la nutrition ou la reparation des organes. Je suppose qu'il est cause d'un groupe d'autres parts, et je vais vérifier cette hypothèse“. Dacă verificația îmi dă dreptate, am găsit cauza fenomenului respectiv.

„Qu'est-ce que j'appelle une cause? *Un fait d'où l'on puisse déduire la nature, les rapports et les changements des autres*“ (350—351).

Mergând dela grupuri de fenomene mai mici la grupuri tot mai mari, ajungem la cauzalități tot mai întinse, până ce vom putea spera să găsim cauza unică a lumii, legea ei supremă.

Acesta este sensul pe care îl dă Taine cauzalității. Este el și acela a lui Hegel, încât din pasajul dat de dl D. D. Roșca să putem trage concluzia că Taine se considera, în această epocă drept un hegelian, expunând în cartea citată o filosofie la baza căreia se găsea cauzalitatea lui Hegel?

Am văzut din textele date de mine, ce crede Taine despre metafizica timpului său, inclusiv cea hegeliană. El condamnă hotărît procedul ei, adică felul ei de a stabili legea unică, cauzalitatea supremă. Pentru a ajunge la legea unică trebuia pornit, după Taine, dela alte raporturi decât cele considerate de metafizică, dela alte cauzalități, deci.

Taine era deci conștient că între el și Hegel este o deosebire.

Nu poate fi vorba însă în acest punct, cum ne spune dl D. D. Roșca însuși, nici despre o iluzie a acestuia și anume că el ar fi fost, în privirea conștiinței sale, hegelian, totuși, în această chestiune. Dar să dăm cuvântul dlui D. D. Roșca chiar: „La pagina 9, 18, 19, — zice dsa, severul judecător al lucrării *L'Influence de Hegel sur Taine* SE SPERIE și se *revoltă* pentrucă, la pagina 412—13 a acestei lucrări, se găsește textul: „Cu alte cuvinte Taine, supunând gândirea lui Hegel exigențelor propriei sale gândiri, o transpune din planul în care ea pretinde¹⁾ să se miște, plan al rațiunii concrete, care vrea să înțeleagă iar nu să escamoteze diversitatea și schimbarea“, etc. (V. B., 9).

„Acest text este luat din concluzia cărții, conține dl D. D. Roșca. Sensul în care-l folosește autorul acesteia este precizat la pagina 295 a lucrării, unde este folosit pentru întâia oară. Acolo, și în cele zece pagini premergătoare, fiind vorba despre explicația pe care o dau în *general toate științele care recurg la ideea de cauză mecanică*, subsemnatul a folosit, pentru a spune că această cauzalitate nu poate explica schimbarea și diversitatea realității, negându-le — lucru știut de oricine cunoaște puțin problemele ce le pune teoria modernă a cunoașterii și filosofia științelor — cuvântul „escamotează“. Acest cuvânt l-am găsit, utilizat în sensul acesta, la Berr (autor la care și trimit; cf. pag. 295). L-am adoptat și eu, pentru motivul foarte simplu că mi s'a părut expresiv și foarte potrivit pentru a caracteriza rezultatul care *necesarmente* ajunge orice teorie explicativă ce recurge la ideea de cauză mecanică — cum e teoria cauzalității la Taine“.

„*Logica* însă (și întreaga filosofie) a lui Hegel e o încercare uriașă de reacțiune contra acestui fel de a explica realitatea. Filosofia lui Hegel întregă de aici își trage originea, din această nevoie de a găsi o explicație reală a schimbării și a diversului. Încă o dată, eu nu zic că Hegel a rezolvit într'adevăr problema, ci zic că pretinde să o rezolve. (Cf. textul citat acum mai în urmă de dl V. Bărbat). O nuanță care-i scapă criticului cărții mele (vezi concluzia pe care

¹⁾ (Să se observe nuanța pe care o introduc, în fraza de mai sus, cuvintele „pretinde“ și „vrea“, și să se confrunte cu *nota* I dela pag. 186 a lucrării puse sub acuzatie de unde rezultă clar că eu nu susțin că Hegel ar fi reușit într'adevăr să explice diversul, individualul. Dl V. Bărbat e deci cam grăbit când, din textul de mai sus scoate imediat, în formă de reproș, concluzia: „Taine vrea deci să escamoteze, atunci când se depărtează de Hegel; filosoful german nu! El dă explicația adevărată a diversității și a schimbărilor din natură“ (V. B., 9). (Nota dlui D. D. Roșca).

dsa o scoate imedit după citarea acestui text. V. B., 9). Dar dsale îi scapă destul de des nuanțele“.

E foarte probabil că-mi scapă multe „nuanțe“, nu zic altfel. „Încă odată“, zice d. ex. dl D. D. Roșca, în *Viața Românească*, „eu nu zic că Hegel a rezolvit într'adevăr problema, ci zic că pretinde să o rezolve... O nuanță care-i scapă criticului cărții mele“. Posibil! Eu nu-mi închipui însă că Taine nu *pretinde* și el acelaș lucru! Dar dl D. D. Roșca numește pretenția lui Taine „escamotare a realității“; iar despre Hegel spune că „vrea să înțeleagă, iar nu să escamoteze...“ Atât am voit și eu să releviez în broșura mea trecută!

Dar dacă-mi scapă nuanțele, cred totuși că pare afară de îndoială că *ceiace înțelege Taine prin cauzalitate nu este tot una cu ceiace înțelege Hegel*. Causalitatea, la Taine, este „mecanică“; ea „escamotează“ realitatea. La Hegel nu este cazul așa! O spune doar chiar dl D. D. Roșca mai sus! Dar atunci, ceea ce spusese tot dsa, că „este evident că „*cette philosophie*“ se referă la subiectul frazei precedente, la „idée de la nature exposée par Hegel“, (vezi mai sus, Taine: „on vient de voir que cette philosophie a pour origine une certaine notion de cause“), lucruri cari însemnau, pentru dl D. D. Roșca, la locul respectiv, că Taine se declară hegeian, *nu mai însemnează de loc așa ceva!* Aceasta mai ales că fraza din urmă („on vient de voir que *cette philosophie* a pour origine une certaine notion de cause“) *nu se putea*, nici în gândul lui Taine, referi la filosofia lui Hegel, dat fiind că în prefața în chestiune, el *nu vorbește de loc* de felul cum înțelege Hegel cauzalitatea. *El își expusese mereu ideile sale!* Singura mențiune a lui Hegel este aceea conexată de: „Telle est l'idée de la nature exposée par Hegel“, fragment la care ne-am oprit mai mult, ceva mai sus și în prima broșură și despre care spuneam acolo, ca și aici, că semnalează o înrudire a filosofului francez cu cel german, dar nici decum recunoașterea celui dintâi că este adeptul celui din urmă.

Nu este deci nici o deosebire între Taine cel tânăr și cel bătrân; dar ambii sunt departe de a se declara adepții lui Hegel!!

Problema „esenței“ în estetica lui Taine.

Cu aceasta am ajuns însă la problema *Esenței* lui Hegel și a *esenței* lui Taine, problemă de care m'am ocupat în capitolul III:

¹ (cf. Meyerson, Lalande, Berr). (Nota dlui P. D. Roșca).

Greșeli și omiteri în tratarea fondului, din prima broșură, iar dl D. D. Roșca în punctul (1) din articolul — răspuns.

„*Autorul lucrării despre influența lui Hegel asupra lui Taine „nu poate dovedi că esența despre care vorbește Taine în teoria cunoștinței este identică cu Esența din filosofia generală a lui Hegel“* etc. (Cf. mai sus). Aceasta este concluzia fundamentală, ce se desprinde din foarte migăloasa discuție în care se angajează dl V. Bărbat în cap. III al broșurii dsale. (Cap. III ocupă jumătate din broșură)“, zice dl Roșca.

Mai sus, am dat concluzia pe care o trag, de fapt, eu, din capitolul III: „dorința exagerată de a avea dreptate cu orice preț...“ Dar dl. D. D. Roșca rezumă capitolul împricinat așa cum face, pentru că și aici, ca și în rest, dsa lasă în lături partea esențială a problemei, adică, în speță, *chestiunea estetică*; apoi, procedează așa pentru că, după obiceiul său, este de rea credință.

„Să trecem acum — încep eu capitolul III — la fondul chestiunii: *Influența lui Hegel asupra esteticianului Taine*“. Deci problema estetică formează axa acestui capitol.

În legătură cu această problemă, am atins mai multe puncte, dezvoltate de dl D. D. Roșca în teza sa. Relevez numai, acum, mirarea pe care mi-am exprimat-o atunci când dl doctor spune că nu se ocupă cu materialul istoric din care Taine își scoate concluziile sale în materia de filosofie a artei, ceea ce nu-l împiedică totuși să afirme că filosoful francez „se aventurează“ într'un material pe care nu l-a studiat destul și care nu-i servește lui de cât ca o înșelăciune, cu care, cu o falsă știință, să-și susțină tezele sale.

Faptul care trebuie să ne rețină însă, în primul rând, aici și de care mă ocupasem în broșura din primăvară, este că dl D. D. Roșca, după ce amintește definiția artei, după Taine: „*arta are drept scop să manifesteze caracterul esențial sau cel puțin vre-un caracter important și notabil...*“ și după unele trimiteri — la care vom reveni — la partea referitoare la teoria cunoștinței, din teza sa, încheia, câteva pagini mai departe: „Să scriem deci acest ultim cuvânt (Idea, Esența; nota subsemnatului V. B.) cu majusculă: formula va trăda atunci origina sa hegeliană și expresiunea din vagă cum era, va deveni precisă, umplându-se de conținut, de tot conținutul pe care Hegel îl condensa în acest termen: „Idee“. „Aceasta era problema centrală a capitolului III din „Recomandări“...“

Dl D. D. Roșca, după ce enunță în „Viața Românească“, cronat, în felul cum am văzut puțin mai înainte, concluzia capitolului III, din broșura mea, adaugă: „Dar susținând că cel ce iscălește aceste

rânduri ar fi încercat să dovedească identitatea conceptului de esență la Hegel și la Taine, *dl V. Bărbat îi atribue în mod gratuit o intenție pe care acesta n'a avut-o, n'a exprimat-o în lucrarea sa, și nici n'a încercat s'o realizeze în nici un singur paragraf sau capitol al lucrării puse sub acuzație*“.

Comparați acum această afirmație cu pasajul imediat anterior dat de mine aici, pe care îl iau din teza de doctorat a dlui D. D. Roșca și care a fost utilizat și în broșura mea anterioară și judecați singuri! Dl D. D. Roșca avea absolut nevoie; dacă era vorba să arate că toate ideile principale estetice ale lui Taine îi veneau dela Hegel, cum susține dsa, să afirme, că *Esența* celui din urmă și *esența* celui dintâiu sunt acelaș lucru, sau că au acelaș caracter. Taine însă, cum am căutat să arăt în prima broșură, definește *esența* operei de artă, în *filosofia artei*, în termeni strict umani ceea ce am crezut, că nu este cazul lui Hegel.

În orice caz, pentru lămurirea completă, pentru mine cel puțin, a problemei am reluat capitolele referitoare la teoria cunoștinței, la care trimiteau notele din paginile care tratau problema estetică din lucrarea dlui D. D. Roșca. În capitolele, din teoria cunoștinței, am găsit, cum spune și dl D. D. Roșca, în *Viața Românească*, că pentru dsa, acolo cel puțin, *Esența* lui Hegel și *esența* lui Taine nu se confundă. „În ordinea în care au fost expuse, spuneam eu, în prima broșură, am avut un prim argument: *Esența* lui Hegel este tot una cu *esența* lui Taine, pentru că cel din urmă afirmă singur lucru acesta.

Un al doilea argument: Taine combate fenomenalismul lui Kant și deci, prin acesta chiar, acceptă Absolutul lui Hegel.

Al treilea argument: Dacă este drept că Taine combate *Esența* concretă a lui Hegel, *aceasta provine numai din faptul, că el înțelege filosoful german prin intermediul lui Spinoza, etc...*“

De aceea m'am crezut îndreptătit să afirm că, deși dl D. D. Roșca nu dovedește nicăiri identitatea dintre *Esența* lui Hegel și *esența* lui Taine, o afirmă totuși în *estetică*.

Este foarte probabil că dl D. D. Roșca să nu vadă aici, în lucrarea sa, decât o contradicție aparentă și să se creadă forte să demonstreze, ori și când, că este așa. Posibil! În teza sa de doctorat n'a făcut această dovadă; iar în articolul din *Viața Românească* nici n'a pomenit problema aproape!

În treacăt spunem aici, că toate cele 5—6 pagini ale dlui D. D. Roșca, din *Viața Românească*, presărate cu fraze ca acestea:

„Este natural să ne întrebăm acum: Cum a ajuns dl V. Bărbat

să atribue subsemnatului dorința de a identifica esența lui Hegel cu esența lui Taine, și să-i facă din această dorință o vină, cu dreptate, mare? Uite cum: dl V. Bărbat *amestecă perpetuu cele două puncte de vedere* din care am fost silit să privesc problema influenței hegeliane asupra lui Taine¹⁾;

sau:

„Nu rămâne decât o singură ipoteză explicativă, anume: LIPSA DE PĂTRUNDERE *complectă și de înțelegere clară a problemei*, problemă foarte complexă, și problemă pe care dsa o discută totuși pe un ton sentențios și plin de autoritate“... , aceste pagini constituiesc un exercițiu de polemică pe care-l face tânărul conferențiar numai pentrucă a evitat problema formulată de mine în capitolul discutat, din broșură. E un fel al său de a ascunde ceiace trebuia lămurit.

Este drept că atunci când am cercetat ceea ce spune dl D. D. Roșca despre problema *Esentei* lui Hegel și a *esenței* lui Taine, — problemă secundară pentru mine atunci, — mi-am permis unele observații față de unele vederi emise, în decursul argumentării sale, de tânărul doctor. Dl D. D. Roșca se oprește la unele din aceste observații și o discuție ar fi fost utilă. Dar dsa este totdeauna mai puțin preocupat să dovedească temeinicia spuselor sale, decât să sublinieze cu litere mari incompetența mea: „Care este acum concluzia ce se desprinde din cele ce preced?“ — se întreabă dl D. D. Roșca.

„Dl V. Bărbat, profesor de sociologie la Universitatea din Cluj *NU CUNOAȘTE nici filosofia lui Taine, nici pe cea a lui Hegel în măsura în care ar fi trebuit să le cunască pentru a se angaja cu atâta autoritate și prezumție în discuția raportului acestor două filosofii*. Lucrul e cu atât mai surprinzător, cu cât dsa s'a angajat în această discuție cu scopul precis de a răsturna în întregime ea, o lucrare pe care Sorbonna și Francezii au aprobat-o“.

O *discuție* este imposibilă! Tot pentru studenții mei, cum spuneam la început, relevez faptul că în prima broșură afirmam — cu totul în afară de șirul logic al preocupărilor de atunci — că nu este nevoie poate, să dăm filosofiei teoretice a lui Taine înțelesul voit de dl D. D. Roșca. Conceptul frumosului din *Filosofia Artei*, a lui Taine, un concept strict uman, este compatibil cu o teorie a cunoștinței în care am avea față în față omul, cu mintea lui natu-

¹⁾ Vezi ce am spus mai sus despre felul dlui D. D. Roșca de a trata pe Taine, fărimțiindu-l întâi și regrupându-l apoi într'un chip arbitrar.

rală și lumea dată, din apropierea cărora ar ieși știința și în cele din urmă legea unică a existenței, visată de gânditorul francez¹). Acest concept al frumosului este mai puțin compatibil însă cu o teorie a cunoștinții, în care lumea concretă este întrefesută cu ideea unui Absolut, ceea ce implică un pic de misticism, noțiuni neexistente la Taine, dar esențiale la Hegel.

Știu că dl D. D. Roșca, în *Viața Românească*, are un fel de protest în contra uzului pe care-l fac eu de cuvintele: „Absolut“ și „misticism“, când vorbește de Hegel.

„Nu poate fi deci vorba în textele de mai sus, zicea dl D. D. Roșca în *Viața Românească*, de „intrarea în contact cu Spiritul Absolut“, despre care vorbește dl V. Bărbat. (Pentru o mai clară înțelegere a acestor desvoltări, cf. DR., p. 170—195). (Nota dlu. Roșca). „Actul sintetic al spiritului“ de care vorbește subsemnatul (cf. mai sus), și care pare a-l fi îndemnat pe dsa să mă „traducă“ cum m'a tradus, nu este altceva decât actul de sinteză despre care vorbește Kant; idee care a jucat un rol așa de mare în întreaga filosofie germană dela Kant încoace...“²).

„Dacă însă, dl V. Bărbat vrea să vorbească de o astfel de „intrare în contact cu Spiritul Absolut la Hegel“, „intrare în con-

¹) Relevez următoarea ciudățenie a hasardului. În „*Recomandări*“... eu desvoltasem puțin ideea de aici, după care Taine n'ar fi făcut de cât să ducă mai departe spiritul intelectualismului francez, fiind într'un sens etapa post-positivistă a acestuia. Franța, inclusiv Taine, își avea drumul ei propriu de a ajunge la problemele și soluțiile din zilele noastre.

Dl D. D. Roșca îmi declină însă competența de a vorbi despre astfel de lucruri. Taine rămânea deci hegelian!

Iată însă ciudățenia hasardului acum:

Viața Românească, din Iunie, 1930, adică tocmai numărul în care dl D. D. Roșca publică articolul său în potriva mea, publică și rezumatul unei conferințe, ținută de dl C. Bouglé în America, la 17 Decembrie, 1929, cu titlul: *Științele sociale în Franța*. Acest rezumat ocupă locul de cinste din revistă, formând articolul de deschidere al ei.

Extragem din pagina primă următoarea frază „Secundat le un grup — acela al colaboratorilor dela *Anée sociologique* — și sprijinit pe o tradiție — aceia a lui Auguste Comte, care e și al lui Hippolyte Taine, — Durkheim a demonstrat mai bine ca oricine, nu numai prin precepte dar și prin acțiune, că era necesar și posibil să se aplice odată spiritul pozitiv la studiul regnului uman“.

D. C. Bouglé nu este profesor de sociologie la Cluj, ci la *Sorbonna!*

²) („A vorbi de „intrare în contact cu Spiritul Absolut“ la Hegel, în semnează a cunoaște pe Hegel din expozeuri care se găsesc în manuale, adică, pentru cineva care și-a propus să-l discute, însemnează a nu-l cunoaște de loc“). (Nota dlu. D. D. Roșca).

tact“ de natură mist că, dsa este liber s' o facă; dar pe răspundere proprie și nu în numele subsemnatului! — Așa cum o face dsa la p. 16 a broșării critice, unde vorbește de „spiritualitatea *independentă* (!?) a lui Hegel“ (afirmație care implică acest fel de a înțelege pe Hegel)“.

Dar la dl D. D. Roșca sunt totuși, eu voia dsale, foarte numeroase pasagiile unde se vorbește de Spiritul Absolut a lui Hegel și de misticismul acestuia.

La pg. 183 din teza sa de doctorat de ex., dl D. D. Roșca zice că „L'Idée hégélienne veut être la synthèse de l'universel et de l'individuel“ și dsa adaugă jcs, în notă: „L'Idée est une unité, ou mieux, union de l'universel et de l'individuel, de l'entendement et de la sensibilité. La nature véritable de l'Idée a été entrevu par Kant (*Critique du jugement*). Mais, dit Hegel, Kant ne l'a pas conçue que comme un postulat subjectif, et non comme quelque chose de vrai et de réel en soi. („Nicht zu einer an und für sich wahren und wirklichen...“) (Werke, X (1), 74).“ E vorba deci de ceva mai mult decât „de actul de sinteză despre care vorbește și Kant“! Vorbește dl D. D. Roșca!

Luat' apoi articolul din *Minerva*, tot de dl D. D. Roșca, articol pe care l-am mai pomenit și care poate da deci informații mai bune decât manualele, la care, cum observă dl doctor, dacă rămâi, — cum e cazul meu! — urmează că nu-l cunoști de loc pe Hegel!

Ce spune dl D. D. Roșca acolo?

„Sufletul acestui Hegel (din tinerețe — nota subsemnatului —), zice dsa, e stăpânit de un sentiment puternic al identității profunde care există între toate formele esențiale ale existenței, de un sentiment al unității vieții, care, crede Hegel e universală în univers. Acest Hegel e chinuit de o neliniște religioasă în fața tuturor barierelor, pe care inteligența și lupta neconținută a vieții le-au constituit în curentul unic și viu, al realității. Nevoia superioară de a înlătura aceste bariere, după el, îi umple sufletul. O nostalgie mistică după o uniune completă în marele Tot îl turmentează“.

„Elementul intelectual, puternic — cum e ușor de ghicit — se altoiește oarecum pe acest element afectiv, mistic. Cel dintâiu nu e decât învelișul rațional al acestui din urmă. Și se poate spune că sistemul de mai târziu n'a fost decât expresia, așa zisă impersonală, a aceste' vieți foarte personale și care-și avea sediul mai mult în inima decât în creierul tânărului Hegel. Cum vom avea de altfel ocazia să constatăm mai jos, sistemul construit cu ajutorul meto-

dei dialectice e, în acest sens, sedimentul rațional al experienței religioase trăită de Hegel în anii 1790—1800“.

Vorbește tot dl D. D. Roșca!

III. Mărunțișuri.

a) Dl D. D. Roșca întrebă dacă nu știu că Taine, care nu pomeneste de Hegel în ediția a II-a a *Inteligenței*, pomeneste de el în I-a ediție. *Nu știu!! Și?! Dovedește acest lucru... hegelianismul lui Taine?*

b) Dl D. D. Roșca îmi reproșează, la pagina 265 din *Viața Românească*, că îi aduc vina că aleargă mereu dela *Caietul* din Tinerețe a lui Taine la *Corespondență*, când ar fi trebuit să știu că scrisori și caiet se găsește în acelaș volum „mai bine zis în aceeaș operă, fiind mai multe volume de scrisori. Ceva mai jos, pe aceeaș pagină, la afirmația mea că citează de „patru ori corespondența lui Taine“, în 6 pagini și că „toate aceste citate... sunt luate din volumul 1 al corespondenței lui Taine, volum care cuprinde scrisorile sale până la etatea de 25 de ani lui“. Cum lucrul pe care eu îl semnalasem pentru ca să arăt că dl D. D. Roșca se folosește, spre a fixa fizionomia generală a lui Taine, mai mult de manifestările sale din tinerețe, dsa răspunde: „Notez că, în paginile de care e vorba, n'am citat nici o singură scrisoare a lui Taine...“ și ceva mai jos adaogă: „Din nota dlui Bărbat reiese că dsa a avut în mână volumul 1 al *Corespondenței lui Taine*. Dar nu reiese decât că l-a avut în mână“.

Citatele la care mă refeream eu sunt, e drept, din „Caiet“, cum spune, de altfel, chiar dsa, în textul tezei, „Caet“ care „este unul și acelaș lucru cu *Corespondența*“, atunci numai însă, când îi convine dlui doctor pentru subtilitățile sale! Eu am citat de data aceasta — o greșală poate — *volumul!* Dar esențialul era că citatele erau *productii din tinereța* lui Taine.

c) „Nu există „doctorat în sine“, afirmă dl D. D. Roșca. Aceasta ca răspuns la o frază a mea din broșura primă: „Adaug cu privire la ultimul dl candidat, că deși ne vom opri la lucrarea sa principală, care este și teza de doctorat, observațiile noastre nu pun în *discuție doctoratul în sine*. El vine dela o universitate — cea din Paris — prea vestită prin seriozitatea muncii săvârșită acolo, spre a ne gândi la așa ceva“.

De sigur că nu există doctorat în sine, dar există o lege și un uz, care cer docenților o lucrare specială, alta decât cea de doctorat,

pentru abilitarea lor. Dl D. D. Roșca n'a avut-o! Am fost silit atunci să consider teza din punctul de vedere doctoral: „consfințirea unei munci“, ziceam eu, care „nu este și un certificat de intrare pe toate porțile vieții“ și din acela al aptitudinilor de viitor dascăl ale dlui candidat!

d) Dl D. D. Roșca se supără că, la un moment dat, am numit felul dsale de a judeca „impresionist“.

Judecați:

Vorbind de influența lui Hegel asupra lui Taine, dl D. D. Roșca spune că ea ține, printre multe altele, indiscutabil, unul din primele locuri. „L'analyse assez poussée que je vais tenter dans le présent travail montrera d'une manière suffisamment évidente — je veux du moins le croire — combien elle a été étendue et profonde“). În notă, jos, dl D. D. Roșca adăoga: „Précisions toutefois dès maintenant, en disant qu'elle a été plus étendue que profonde“. Iar la pag. 411, tot din teza de doctorat, găsim: „Cependant, si l'influence hégélienne sur la pensée de l'auteur de *L'Intelligence* est immense en étendue, elle est beaucoup moins grande en profondeur“.

Fiecare din aceste trei propoziții reprezintă un altfel de a vedea influența lui Hegel asupra lui Taine. Cele două din urmă nu „precizează“ numai prima judecată, ci o alterează. Căci dacă este adevărat că influența lui Hegel asupra lui Taine a fost imensă ca întindere, dar cu mult mai puțin mare în adâncime, nu mai poate fi adevărată afirmația simplă dintâi, că influența filosofului german asupra celui francez a fost întinsă și profundă. Cum primele două afirmații ale dlui D. D. Roșca se găsesc apoi pe aceeași pagină, mi-am permis să zic că dsa este cam impresionist în judecățile sale.

Pentru a se vedea, la un caz mai personal, justetea spuselor mele, aplic dlui D. D. Roșca felul dsale de a judeca. Cele ce urmează le presupun luate dintr'o lucrare asupra dlui D. D. Roșca: „L'analyse assez poussée que je vais tenter dans le présent travail montrera d'une manière suffisamment évidente — je veux du moins le croire — combien les connaissances de Mr. D. D. Roșca sont étendues et profondes...“ Nota acum: „Précisions toutefois dès maintenant, en disant qu'elles sont plus étendues que profondes“. Și apoi: „Cependant, si les connaissances de Mr. D. D. Roșca sont immenses en étendue, elles sont beaucoup moins grandes en profondeur“.

Cred că dl D. D. Roșca va găsi în cele două citate din urmă, din

1) D. D. Roșca: L'influence de Hegel sur Taine ...

adaptarea mea, mai puține motive de a fi mulțumit decât de conținutul celei dintâi! Și totuși n'ar trebui să fie așa, dacă ele ar fi simple „precizări“ a celeilalte!

IV. Pentru Tineri.

Ceeace am încercat să fac eu aici, trebuia făcut de mult, de către cei tineri!:

Noi, cei aproape bătrâni, din locurile de conducere ale Universităților, nu vom mai putea să sperăm altceva, de acum încolo, de cât să ne facem datoria impusă de slujba noastră și să ne strângem și ordonăm puțina muncă ce am fost în stare să o realizăm în aproape 50 de ani de școală.

Dar porțile trebuie să fie totuși păzite! Porțile care duc la locurile de conducere! Nu pentru noi, cei care suntem dinaintea acolo, ci pentru dvoastră toți, pentru cei tineri și pentru ziua mai bună pe care, sperăm, că o veți vedea mâine. De aceea, luați seama întâi la întrecerile dintre dvoastră. Intrecerea înaintea acestor porți trebuie să fie deschisă tuturor, și distincțiile de acolo să se facă pe singura dreptate a meritului. Noi cei dinăuntru putem greși, putem fi luați prin surprindere. Cei din afară trebuie să facă strajă, să se cunoască ei, între ei, să se măsoară din vreme unii cu alții, așa încât în ceasul alegerii, de către cei dinăuntru, o primă ierarhizare să se fi făcut, prin critica reciprocă, între toți tinerii cărturari ai acestei țări.

Influența, celor nechemăți să se amestece în treburile universităților, clica, tăcerea și toleranța vinovate și nepăsarea tineretului pentru problemele lui, au domnit destul, atunci când a fost vorba de ajutorarea și recompensa acelor care vor fi conducătorii de mâine ai țării. Cu aceste măsuri însă nu se pot asigura nici dreptatea față de cei tineri și nici viitorul cel mai bun al neamului acestuia.

Începeți autocritica dvoastră din vreme, începeți a vă judeca serios, unii pe alții, de pe băncile universității chiar și în publicistică apoi. În societățile dvoastră studentești, dați mai mare importanță discuțiilor, criticilor reciproce, iar în ceeace publicați urmăriți și judecați cu toată băgarea de seamă tot ce scriu și tinerii români de pe la alte universități, din țară și străinătate. Orice moment de nepăsare în această direcție este plătit de dvoastră. Slăbiciunile altora, rămase nesemnificate din timp, constituiesc atâtea

puncte împotriva dvoastră și în favoarea lor, în ziua alegerilor de mai apoi, în vederea situațiilor de conducere.

Păziți porțile! Nu lăsați să se stabilească nici o faimă nemeritată! Interesul dvoastră reclamă lucrul acesta și interesul țării în care veți trăi și în care veți fi mai fericiți, dacă cei de sus vor fi cei mai capabili.

Nu uitați încă un lucru. Stabilind între dvoastră prima alegere a valorilor de mâine, faceți în felul acesta și primul act de cetățeni ai unei democrații conștiente de rolul ei. Democrația este acuzată că nu știe să aleagă și că se lasă târâtă de vorbele mari ale unuia și ale altuia. Tinerimea universitară trebuie să se deprindă să claseze singură valorile din mijlocul ei! Și să claseze pe baze reale, căci nu poți înșela istoria: dacă înșeli sau te lași înșelat în mic, în această chestiune de autocritică, tu, tinerime, vei înșela sau vei fi înșelată și în lumea mai largă a cetățeniei celei întregi de mâine.

Încă ceva.

Să nu vă fie rușine de universitatea la care ați învățat, oricât de mică ar fi ea și să nu vă sperie fanionul purtat cu trufie de aceia care vin dela alte școli, cu nume mari și vechi. Trufia mai întâiu, este, prin ea chiar, un semn de prostie și ea subliniază mai mult sărăcia sufletească personală a celor cu fanioanele, decât bogăția intelectuală a școlilor de unde vin. Apoi, oamenii se măsoară între ei prin ceea ce sunt, nu prin avutul părinților lor. Iar dacă e drept că într-o Universitate mare și într'un oraș cu o cultură veche poți prinde mai multe, nu e mai puțin adevărat că filosoful Kant n'a ieșit niciodată din orașelul lui, Koenigsberg! O universitate cât de mică, este un mediu cultural în care orice tânăr poate învăța multe și în care talentul va reuși să ajungă mai mult decât mediocritatea care a trecut printr-o universitate mare.

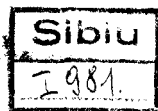
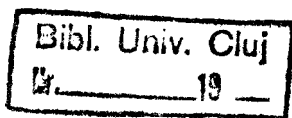
Deprindeți-vă deci să nu judecați oamenii, ca cei proști și îngâmfati, după numele și bogăția părinților și pe tineri, după mărirea școlilor prin care au trecut, ei și pe unii și pe alții măsuțați după valoarea lor proprie.

Iar dacă schimbarea locurilor, din când în când, e sănătoasă pentru trup și dacă este un lucru minunat pentru suflet, în genere și pentru minte în special, să poată porni, o bucată de timp, prin lume și să se oprească chiar pentru ceva mai mult acolo unde școli și oameni luminați au fost de mult și au ajuns la înălțimi necunoscute la noi, nu uitați și nu disprețuiți niciodată universitatea cea mică, unde v'ați început ucenicia intelectuală. Ea v'a dat ceea ce nu vă poate da decât cu greu o universitate mare: con-

tactul imediat și mai intim cu un suflet înrudit, al profesorului și prin acesta cu problemele chiar, adică două lucruri care contează atât de mult în dezvoltarea intelectuală a tinerilor. De aceia poate se și pierde atâția tineri, din aceia care pleacă în străinătate îndată ce au terminat liceul și de aceia ar fi bine ca Românii să nu plece la alte școli, decât după ce au terminat universitățile noastre! Toți aceia, de altfel, care au făcut așa pot mărturisi, că, ajunși acolo, în școlile cele mari ale apusului, sau mai bine zis, în mediul atât de bogat al vieții de acolo, n'au avut niciodată de ce să se simtă rușinați cu preparația primită în țara lor.

Invățați să iubiți și să cinștiți universitățile mici ale țării voastre și pe profesorii lor! Nu scuipați niciodată cu dispreț asupra lor, după ce vă veți purta sufletul și pe aiurea. Nu faceți așa, pentru că ați fi nedrepti mai întâiu cu țara voastră și nu faceți așa pentru că mâine veți putea ajunge și voi profesori la aceste școli și atunci veți simți singuri nedreptatea și amarăcețuna umilinței, pe care le-ați împroșcat asupra efortărilor modeste, dar cinșite și stăruitoare ale țării voastre și ale dascălilor ei.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CUPRINSUL

	Pag.
<i>Justificare</i>	3
I. Arivismul	5
Tonul. Sorbonna și D-1 D. D. Roșca. Certificate. Cu de la sine putere ?!	
II. Alătura de problemă	14
Broșura: „Recomandări“ la Universitate... Nu exagerează D-1 D. D. Roșca? Hegelianismul lui Taine. Problema <i>csentei</i> în estetica lui Taine.	
III. Mărunțișuri	34
IV. Pentru tineri BCU Cluj / Central University Library Cluj.	36
